

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ФОНЕТИЧНИХ ПОМИЛОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ

FEATURES OF CORRECTIVE WORK TO OVERCOME PHONETIC ERRORS IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE WITH DYSGRAPHIA

Стаття присвячена проблемі корекції фонетичних помилок, що виникають у молодших школярів з дисграфією. Формування навичок письма та читання є складним та тривалим процесом. У статті окреслено ряд помилок, які можуть виникати на письмі (фонетичні, графічні та оптико-просторові; морфологічні (лексико-граматичні) помилки (О. Гопіченко, Є. Соботович). Представлені 3 групи фонетичних помилок, які виникають у школярів з порушеннями мовлення під час письма. Визначено, які є причини заміни, змішування, пропусків, додавання букв на письмі тощо. Дисграфічні помилки є стійкими і потребують своєчасного виявлення, а також тривалої логопедичної корекційної роботи.

У даній статті представлені принципи та рекомендації при організації корекційного процесу з подолання дисграфії на які фахівцям необхідно звертати особливу увагу. Фонетичні помилки характерні для акустико-артикуляторної форми дисграфії, акустичної дисграфії, а також при дисграфії на ґрунті порушення мовного аналізу та синтезу. Нами проаналізовано корекційно-розвиткову програму «Корекція мовлення» (1–4 класу) для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, а саме розділ «Корекція дисграфії», який підготувала О. Аркадьєва. Зазначено етапи логопедичної роботи з подолання дисграфії. Наведені приклади вправ та ігор з розвитку фонематичного (звукового) аналізу та синтезу, фонематичних уявлень, фонематичного сприймання відповідно до 3 рівнів розвитку слухових функцій та операцій: найнижчий, середній, високий. Запропоновано зміст інтерактивних вправ з корекції звуковимови та розвитку фонематичних процесів у дітей з порушенням писемного мовлення з використанням ресурсу LearningApps.org. А також наведено декілька вправ з подолання фонемо-графічних (фонетичних) помилок у молодших школярів з порушенням писемного мовлення, які запропоновані науковцями Л. Тенцер та Н. Чередніченко.
Ключові слова: навички письма, корекція, фонематичні процеси, дисграфія, молодші школярі.

The article is devoted to the problem of correcting phonetic errors that occur in young schoolchildren with dysgraphia. Formation of writing and reading skills is a complex and lengthy process. The article outlines a number of errors that can occur in writing (phonetic, graphic, and optical-spatial; morphological (lexical-grammatical) errors (O. Gopichenko, E. Sobotovych). 3 groups of phonetic errors which occur in schoolchildren with speech disorders during writing. It is determined what are the causes of substitutions, omissions, addition of letters in writing, etc. Dysgraphic errors are persistent and require timely detection, as well as long-term speech therapy work.

This article presents the principles and recommendations for the organization of the correction process which specialists should pay special attention. Phonetic errors are characteristic of the acoustic-articulatory form of dysgraphia, as well as dysgraphia based on impaired language analysis and synthesis. We have analyzed the corrective and developmental program «Speech correction» (grades 1–4) for children with severe speech disorders, namely the section «Correction of dysgraphia», which was prepared by O. Arkadievna, the stages of speech therapy work on overcoming dysgraphia are indicated. Examples of exercises and games for the development of phonemic (sound) analysis and synthesis, phonemic representations, and phonemic perception are given according to 3 levels of development of auditory functions and operations: lowest, middle, high. The content of interactive exercises on the correction of sound pronunciation and the development of phonemic processes in children with impaired written speech using the LearningApps.org resource is proposed. Also, several exercises for overcoming phonemic-graphic (phonetic) errors in younger schoolchildren with impaired written speech, proposed by scientists L. Tenzer and N. Cherednichenko.

Key words: writing skills, correction, phonemic processes, dysgraphia, younger schoolchildren.

УДК 376-056.264-053.5
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.2.8>

Коробейнікова Т.С.,
викладач кафедри спеціальної освіти
Національного університету
«Запорізька політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дисграфія є найбільш поширеною серед молодших школярів і потребує особливої уваги. Постає проблема своєчасного виявлення порушень писемного мовлення та організації корекційної роботи з використанням ефективних прийомів та методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці звертають увагу на симптоматику, механізми дисграфії, структуру порушення, а також займаються розробкою напрямів, змісту і методів корекції дисграфій: Є. Соботович, Н. Чередніченко, Е. Данілавічутє, Л. Журавльова, В. Тарасун, Ю. Рібцун, Л. Тенцер та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання корекції фонетичних помилок у молодших школярів на письмі потребує детального вивчення, пошуку нових підходів, методів та прийомів корекційної роботи під час дистанційного навчання.

Мета статті. Розкриття фонетичних помилок на письмі та аналіз причин їх виникнення, висвітлення особливостей корекційної роботи з подолання фонетичних помилок у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією.

Виклад основного матеріалу. Науковці наголошують на тому, що опанування навичок фонематичного аналізу та синтезу, як розумових і мовленнєвих дій, є однією з найважливіших умов формування писемного мовлення [4, с. 32]. Є. Соботович та О. Гопіченко запропоновано класифікацію специфічних помилок на письмі (фонетичні; графічні і оптико-просторові; лексико-граматичні) [2, с. 216]. У молодших школярів із ФФНМ на письмі переважають фонетичні помилки, які є стійкими, можуть накопичуватися та закріплюватися, якщо не проводиться спеціальна корекційна робота [9, с. 304].

Фонетичні помилки виникають під час написання слів, що записуються за фонетичним принципом [2]. Вище зазначені помилки включають 3 групи: до першої – нажелать заміни або змішування букв на письмі, які позначають звуки близькі за акустико-артикуляційними ознаками [2, с. 216]. Наведемо приклад таких помилок, які можуть спостерігатися в середині наступних фонетичних груп: свистячі-шиплячі та навпаки (зелений – «желений», сумка – «шумка», шуба – «суба», жаба – «заба»; глухих – дзвінкі звуки (пакет – «бакет», танець – «данець»); тверді та м'які звуки (сіль – «сіл», синє – «сине»). Н. Чередніченко зазначає, що заміни та змішування букв на письмі можуть бути пов'язані із фонематичним недорозвиненням, недостатньою сформованістю уявлень про фонему, порушенням слухової диференціації фонем, труднощам у формуванні фонематичних уявлень, через порушення звуковимови, а також недостатнім слуховим контролем [9, с. 304].

До другої групи помилок – додавання, пропуски, перестановки зайвих букв та складів (наприклад: «сонє» – сонце; «маск» – маска; «шинама» – машина тощо). Появу таких помилок на письмі пов'язують з недостатньою сформованістю фонематичного аналізу, як розумової дії, слухо-мовленнєвої пам'яті (Н. Чередніченко).

До третьої групи фонетичних помилок увійшли позиційні помилки на заміну, пропуски чи додавання букв. М. Шеремет наголошує на тому, що такі помилки характерні для дітей, які є ослабленими (астенічними), через це відбувається послаблення зорового та рукозорового контролю на письмі. Тому учні спрямовують свою увагу на

виразні за акустико-артикуляційними ознаками звуки (лопата «лотата») [2, с. 217].

За даними досліджень Л. Тенцер щодо дисграфічних помилок у молодших школярів: «... найтиповішими та найбільш поширеними були фонемографічні помилки (58%), пов'язані з порушеною реалізацією звукової та складової структури слів: заміни та змішування фонемо-графем, близьких за акустикоартикуляційними ознаками (45% – 2 клас; 43% – 3 клас; 40% – 4 клас); пропуски букв та позиційні помилки (20%), графічні та оптико-просторові помилки (10%), лексикограматичні (32%)» [7, с. 8].

Дослідники наголошують на тому, що важливим є своєчасне виявлення і визначення відповідної форми дисграфії, ступеню вираженості її вираженості у молодших школярів [3].

Як зауважує Л. Журавльова, корекційна робота буде проводитися у два етапи, якщо виявлено артикуляторно-акустичну дисграфію, акустичну дисграфію (дисграфія на основі порушення фонемного розпізнавання). Перший етап спрямований на роботу окремо з кожним зі звуків, що змішується, на другому етапі відбувається слухова та вимовна диференціація звуків, які змішуються, а також корекція звуковимови. Усе це здійснюється у тісному зв'язку з розвитком фонематичного аналізу й синтезу. Корекція дисграфії, яка зумовлена порушенням мовного аналізу й синтезу охоплює наступні напрями: розвиток аналізу структури речення, складового аналізу та синтезу, фонематичного аналізу й синтезу [1, с. 26].

Сучасні науковці (Л. Тенцер, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші) наголошують на тому, що під час побудови корекційного процесу логопеду необхідно враховувати наступні принципи та рекомендації [7, 8, 2]: дотримуватися комплексності у роботі; пропонувати вправи дітям з поступовим ускладненням; враховувати «зону найближчого розвитку» логопедичне заняття повинно бути структурованим, відповідати меті та завданням, застосовувати наочність тощо.

Нами проаналізована програма з «Корекції мовлення» для 1–4 класів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Л. Трофименко, В. Ільяна О. Аркадьєва та ін.), а саме розділ з корекції дисграфії, у якому О. Аркадьєва звертає увагу, що «...при плануванні корекційної роботи необхідно враховувати основний механізм порушення. При акустико-артикуляційному механізмі порушення логопед спрямовує свою роботу на розвиток слухових функцій і операцій (фонематичні процеси)» [10, с. 73]. У корекційній програмі завдання з розвитку вище зазначених операцій розподіленні відповідно рівнів (найнижчий, середній, високий). Вчена зазначає, що при досягненні позитивних результатів отриманих на нижчому рівні слід переходити до складніших завдань.

Найнижчий рівень розвитку слухових операцій та функцій містить вправи з розвитку слухової функції з використанням немовленнєвих звуків. Середній рівень охоплює вправи на розвиток фонематичного сприймання та слуху (навички відпрацьовуються на матеріалі звуків, складів, слів різних за складовою будовою, які містять акустико-артикуляційно подібні звуки та акустико-артикуляційно далекі звуки) [10, с. 74].

На високому рівні розвитку слухових операцій та функцій робота проводиться із використанням завдань з розвитку фонематичних уявлень (пропонуються слова, де наявні звуки, які дитина добре вимовляє; робота з малюнками, у яких є звуки, які дитина змішує тощо). Вправи з розвитку навичок звукового аналізу та синтезу, які спочатку дитині пропонуються у зовнішньому плані (опора на слух, власне мовлення або логопеда), наприклад: порахувати кількість звуків у слові; скласти зі звуків слово. Лише потім переходять до виконання завдань у внутрішньому плані (без опори на промовляння логопеда або власне мовлення дитини, тобто лише за уявленням).

В. Тищенко наголошує на ролі розвитку слухового контролю в мовленнєвій діяльності. Вченим була запропонована методика з формування операції контролю на фонологічному, морфологічному рівні та синтаксичному рівнях [5, с. 113].

У працях Ю. Рібцун наголошується на тому, що розвиток фонематичного аналізу та синтезу повинен здійснюватися педагогом відповідно до положень теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна. Тобто на I етапі діти молодшого шкільного віку навчаються чути, виділяти звуки, потім на II етапі завдання аналізу та синтезу відбуваються на зоровому рівні, де педагог активно підключає у роботу ілюстрації, а також фішки, схеми, літери. III етап охоплює завдання на слуховому рівні (визначення наявності певного звука у слові тощо); На IV рівні дітям пропонуються вправи за уявленням, без зорової та слухової опори (придумати слово із певним звуком тощо). На V етапі вищезазначені вміння повинні досягти автоматизму [4, с. 32].

Реалії сьогодення вимагають використання у логопедичній практиці інноваційних інтерактивних методів під час дистанційного навчання у роботі із дітьми молодшого шкільного віку. Нами розроблена серія логопедичних ігор з розвитку фонематичних процесів, а також корекції звуковимови за допомогою ресурсу LearningApps.org, які можна використовувати у роботі з попередження та подолання фонетичних помилок у дітей із дисграфією. Представляємо зміст декількох завдань [11]:

а) використання шаблону «класифікація»: вправа «Два будиночки». Мета: диференціація звуків [с]-[з] на слух. Інструкція: Розглянь малюнок та визнач, який звук у слові та віднеси до

відповідного будиночку. Словник: сумка, заєць, морозиво, автобус, лисиця, сова, змія, миска, зуб, оса, медуза, ваза;

б) вправа «Скільки звуків?». Мета: розвиток навичок звукового аналізу. Інструкція: розглянь малюнок, назви та визнач кількість звуків у слові, віднеси малюнок до відповідної цифри (3; 4; 5; 6). Словник: мак, зуб, рак, мило, вежа, ваза, маска, ложка, шапка, малина, собака, машина;

в) за допомогою шаблону «Вільна текстова відповідь» було створено гру «Що це?» Мета: розвиток фонематичних уявлень, диференціація звуків [с]-[ш]. Інструкція: розглянь малюнок та підпиши. Словник: шапка, сумка, сир, сонце, кошик, шуба, мишка, мішок, листок;

г) за допомогою шаблону «Поділ на групи» створено вправу «Місце звука у слові». Мета: розвиток навичок звукового аналізу (уміння визначати місце звука у слові). Інструкція: розглянь малюнок та визнач місце звука [р] у слові, натискай на відповідну схему (початок, середина, кінець). Словник: ромашка, риба, сир, кухар, корона, барабан, огірок, робот, ракета, дерево, рак, мухомор, тигр;

д) гра «Який звук у слові?» створена за допомогою шаблону «Встав пропуски». Мета: розвиток навичок диференціації звуків у словах. Інструкція: прочитай слово та встав пропущену букву з або ж. Словник: жаба, зелений, вуж, ніж, книжка, зима, жовтий, кажан, ваза, музика, желе, морозиво, возити, біжить, жилет, зима, озеро, життя;

е) гра «Знайди однакові малюнки» розроблена з використанням шаблону «Парочки». Мета: автоматизація звука [л] у словах; розвиток зорової пам'яті. Інструкція: натискай на віконце та назви, що на малюнку, знайди пару. Словник: лампочка, лопата, лак, лавка, лимон, метелик, ложка, лев, овал.

Наведемо приклад декількох вправ, які пропонують Н. Чередніченко та Л. Тенцер для подолання фонемографічних помилок у молодших школярів на письмі на пропуски букв, що позначають голосні звуки, а також для корекції змішування опозиційних фонемографем: у грі з математичними паличками за методикою «Письмо без зошита і ручки» дітям надається інструкція: прослухати слово та викладати його паличками. Кожен звук (уявна буква) викладається окремою паличкою. Наприклад, синього кольору, а звук [а] викладається паличкою червоного кольору. Поділити слово на склади відокремивши палички відстанню [6, с. 84]. У грі «Впіймайте звук [п]-[б]» з метою диференціації звуків [п]-[б] серед інших звуків, дітям потрібно прослухати звуки і якщо вони почують звук [п] підняти помаранчеву фішку, якщо [б] – білу фішку. На дошці написати букви п та б і під ними покласти відповідні фішки [6, с. 86].

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури вказує на те, що у молодших

школярів на письмі можуть виникати різні типи помилок, серед них найбільш чисельними є фонетичні помилки, які є неоднорідними. Особливості корекційної роботи полягають у тому, що логопед має враховувати механізми порушення, симптоматику та його структуру; дотримуватися принципу поетапності формування розумових дій (спочатку у зовнішньому плані, потім у внутрішньому плані, тобто лише за уявленням), системності у використанні методів та прийомів, а також для підвищення мотивації, інтересу дитини до занять використовувати інтерактивні вправи для корекції дисграфії. Перспективність подальшого дослідження вбачаємо у розробці програми з подолання дисграфії з використанням інтерактивних методів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Журавльова Л.С. Сучасний стан логопедичної практики корекційної роботи з молодшими школярами з дисграфією. *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 34. С. 24–32.
2. Логопедія. Підручник / за ред. М.К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.: іл.
3. Олійник І.М., Тищенко Л.Р. До питання корекції дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. Імідж сучасного педагога. Полтава. 2022. №3. С. 91–94.
4. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток: навч.-метод. посіб. Львів. Світ, 2022. 264 с.
5. Тищенко В.В. Формування слухового контролю в мовленнєвій діяльності старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 29. С. 112–118.
6. Тенцер Л.В. Організація та зміст корекційної логопедичної роботи з молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. *Логопедія. № 3*. 2013. С. 80–90.
7. Тенцер Л.В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів: автореф. дис. ...канд. пед. наук: [спец.] 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 22 с.
8. Чередніченко Н.В., Тенцер Л.В. Зміст та організація логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів в умовах корекційного та інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти* : зб. наук. праць. 2019. No 13. С. 312–324. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/527/483.pdf/> (дата звернення: 01.05.2024).
9. Чередніченко Н.В. До проблеми засвоєння основ фонетики і графіки молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 301–305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_78 (дата звернення: 01.05.2024).
10. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення / Трофименко Л.І., Ільяна В.М., Пригода З.С., Аркадьєва О.О., Грибань Г.В. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 89 с. URL: <https://docs.google.com/document/d/1iD4VdUmUFgJHvUKqFzdusEsLkSquAh7JNoK7xZ7w/edi>
11. Ресурс для створення інтерактивних ігор. URL: <https://learningapps.org/myapps.php?displayfolder=5679926>